

Πώς βλέπουμε τὸ Σολωμὸ σήμερα

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΗΣ

Ὁ Σολωμὸς ἔχει παύσει ἐδῶ καὶ καιρὸ νὰ εἶναι ἓνα «ὄριο» ἔκφρασης καὶ ἰδεολογικῆς τόλμης. Τὸ αἴτημα τῆς ἐποχῆς μας πού τείνει νὰ μείνει σάν τὸ μόνον ἀπόλυτα παραδεκτὸ ἠθικὸ ἀξίωμα ἀπὸ ὄλους, γνωστὸ σάν ἀρχὴ «ταύτιση θεωρίας καὶ βιοτικῆς πράξης» καταξιώνει μὲ τὸν καιρὸ ποιητὲς πού ἔκαναν τὸ λόγο πράξη. Ἡ ποιητικὴ δουλειὰ τοῦ κόρη Σολωμοῦ εἶναι ξένη μὲ τὸ «ἐνεργεῖν» τοῦ ποιητῆ στὶς δεδομένες ἐξελίξεις τῆς ἐποχῆς του. Ἐνῶ ὁ Κάλβος ἐθελοντικὰ κατατάχθηκε στὸ στρατό, ὁ Σολωμὸς δὲν ἔτρωγε περιστέρια γιὰ νὰ «πάθει» κἀνὶ ἀνάλογο μὲ τοὺς Μεσολογγίτες. Φυσικὰ καὶ ἀπόλυτα δικαιολογημένα πρέπει νὰ κρίνουμε ἓνα ποιητὴ σάν συνεπὲς ἄτομο στὴν ἰδεολογία του — καὶ μ' αὐτὸ τὸ κοινωνικοπολιτικὸ κριτήριον ἡ τέχνη τοῦ Σολωμοῦ παρουσιάζεται περισσότερο σάν «δραμα» ἰδεῶν παρὰ σάν ἀληθινὴ τοιχογραφία τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Ἐπανάστασης. Ἀλλοίμονο ἂν χαριζόμαστε στοὺς ποιητὲς καὶ μάλιστα τοῦ ὕψους τοῦ Σολωμοῦ, λέγοντας ὅτι ἡ Τέχνη, δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἴδια τους ἡ ζωὴ, τὸ ἴδιο τους τὸ ΝΑΙ καὶ τὸ ΟΧΙ. Θέλω νὰ πῶ ὅτι ὁ Σολωμὸς παρόλο πού φέρει τὸ στεφάνι τοῦ ἀξίου πρωτομάστορα τείνει περισσότερο νὰ θεωρεῖται σάν ποιητὴς πού τοῦ ταιριάζει ὁ ὀριζμὸς τοῦ Κίρκεγκαρντ: «Ποιητὴς εἶναι ἓνας ἀνθρώπος δυστυχημένος πού ἔχει στὴν καρδιά του μεγάλο νόνο, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ χεῖλιά του δὲν θγαίνουν παρά μονάχα ἀναστεναγμοὶ πού ἴχθουν στ' αὐτιά τῶν ξένων σάν δημοφῶν μουσικῆ. Μοιάζει μ' ἐκείνους τοὺς ἀτυχοὺς πού βασάνιζε ὁ Φάλαρις καὶ τῶν ὁποίων τίς κραυγὰς δὲν μποροῦσε ν' ἀκούσει ὁ τύραννος, γιατί στ' αὐτιά του ἴχθουσαν σὰ γλυκεῖα μουσικῆ Sören Kierkegaard: «Breviarlo, Il Saggiatore di Alberto. Mondadori, Μιλάνο 1959).

Τὸ ἀδιαφιλονίκητο ἔργο του σάν πρώτου «ἀγνοῦ» στὴν ἔκφραση δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ τοῦ τὸ κατακρίνει. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ὁ «σημερινός» Σολωμὸς καὶ τὸ διδασγμά του ὕστερον. Τὸ ἴδιο του τὸ «ἐγὼ» γεμάτο ἀγωνία γι' αὐτὸ πού εἶχε γράψει ἀρχισε νὰ διαμαρτύρεται. Ἡ τελειότητα πού ὄνειρευόταν καὶ ἡ ψυχικὴ του δυσσαμονία τὸν ὀδήγησαν τελικὰ στὴν αὐτοκαταστροφὴ του. Ἡ ποίησή του συγκινεῖ, διδάσκει ἀλλὰ δὲν μᾶς δείχνει τὴν τέλεια κάθαρση πού περιμένουμε ἀπ' τοὺς μεγάλους ποιητὲς Δάντη, Γκαίτε, Νερούντα, Ἐλλιοτ.

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» μερικὰ ἄλλα σχεδιάσματά του καὶ μισοτελειωμένα του ἔργα εἶναι ἡ ΠΟΙΗΣΗ πού κάνει τὸν ἀναγνώστη κοινωνὸ τῆς τέχνης, τ' ἄλλα ἔχουν πιά μουσειακὴ ἀξία. Στους ἐλεύθερους πολιορκημένους καὶ πῶς ἀπ' αὐτὰ πού διαβάζουμε καθὼς καὶ στὴν «Τρελλὴ μάνα» διαπιστώνουμε «μιά γλώσσα ἀκριβὴ καὶ σωστὴ πού συνδέει τὴν ἀγωνία μὲ τὸ μέλλον» (Kierkegaard). Φυσικὰ ἡ Σολωμικὴ «ἀκρίβεια» δὲν εἶναι τὸ μόνον περλεγο τοῦ Σολωμικοῦ ἔργου. Ἀλλὰ τὸ ἐρώτημα, πολὺ πῶς βασικὸ ἀπ' ὅτι φανταζόμαστε ἰκανοποιεῖται, γιὰ μένα, ἔτσι: Σήμερα ὁ Σολωμὸς εἶναι μιά ἀξία ποιητικὴ μ' ἀπόλυτα στενὰ πλαίσια ἀξιοποίησης κι' «εἰδοποίησης». Τὸ διδασγμά του κι' ἡ «ἀγωνία» του γιὰ τὴν τελειότητα αὐτὴ εἶναι ὁ ὀδηγὸς τῶν νεωτέρων. Ὁ στίχος του «Γλυκὰ ἔδεσε τὴ θάλασσα καὶ τὴν ἐρμιά τοῦ θράχου» (ΠΟΡΦΥΡΑΣ) τοῦ ταιριάζει καὶ τοῦ ἀριόζει τώρα πού ξεμακραίνει ὅσο πάει...

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΓΙΑΚΟΥΜΗΣ

Φίλοι μου, τὸν βλέπουμε ὅπως τὸν ζοῦμε: τὸν ζοῦμε ὅσο ζοῦμε «μὲ λογισμὸ καὶ μ' ὄνειρο» τὸ «μὲγα καλὸ καὶ πρώτο». Ἀλλὰ μὴ ζητήσετε νὰ προσδιορίσῃ τὸ «ὅσο» (προσωπικὰ ἔχω νὰ σκύψω πάνω ἀπ' τὸν Σολωμὸ, ὅσον καιρὸ ἔχω νὰ σκυψω πάνω ἀπ' πηγὰς ὕδατων — ὅσο εἶμαι στὴν Ἀθήνα...) «Δόσις ὀλίγη τε φίλη τε». Δὲν δικαιολογοῦμεθα γιὰ τὸ λίγος, ὅσο ἐλπίζουμε γιὰ τὸ φίλον. Ὁ με-

γάλος μας ποιητής έχει προλάβει την μεγάλη μέρα της νεότητας μας κι' έχει ρίξει εκεί τον λόγο του. Έκτοτε ή ζωή μας κι' ο λόγος του έχουν ανταλλάξει μνήμες. Σκύβω μέσα μου και βρίσκω ανάμεσα στα γεγονότα της ζωής Σολωμικά διατυλιγμένα. Νά με συμπαθάτε, φίλοι, μα για την ώρα (και για το ξαφνικό σας ερώτημα) δέν έχω άλλη απάντηση από αυτά: όπου σημαία και ψυχή, όπου ψυχή και νίκη / πάντ' ανοιχτά, πάντ' άγρυπνα τά μάτια της ψυχής μου / κι' άνοιξε μέσα μου ή ζωή, μ' όλα τά πλούτια πόχει / τ'ό χάσμα π' άνοιξ' / ό πεισιμύς εύθους γεμιστήρ' άνοιη / τρέμ' ή ψυχή και ξαστοχά γλυκά τόν έαυτό της / μόλις είν' έτσι δυνατός ό έρωτας κι' ό χάρος / κοίτα με μέσ στα σωθικά που φύτρωναν οι κόνοι / μήν είδατε την όμορφηά που την κοιλάδα αγιάζει; / τά στήθια τους κι' ή θάλασσα ποτέ δέν ήσυχάζουν / όποιος πεθαίνει σήμερα χιλίες φορές πεθαίνει / γλυκαιά ή ζωή κι' ό θάνατος μαυρίλα / μήγαρις έχω άλλο στο νού πάρεξ έλευθερία και γλώσσα: / Έστη' ό έρωτας χορό με τόν ξανθόν άπριλη κι' ή φύσις ήδρε την καλή και τή γλυκαία της ώρα' όλοι σάν ένας, ναί, χτυπούν, μα έσύ χτυπάς σάν όλοι...

NANA ΗΣΑΪ'Α

Δέν υπάρχει καιμιά άμφιβολία ότι ό Σολωμός χαιρεί μεγάλης εκτιμήσεως και σήμερα. Αυτό είναι κάτι που μου δόθηκε πολλές φορές ή εύκαιρία να τό διαπιστώσω σέ πάρα πολλές συζητήσεις, σχετικές με τόν Σολωμό, τις όποιες, αυτόστο, θά πρέπει να πώ ότι έγώ πάντα είχα ούσιαστικές και θεατικές αντιρρήσεις για την ποίησή του.

Όμολογώ ότι από πάντα μου ήταν αδύνατον να καταλάβω τό πώς είναι δυνατόν ό βασιλέας —δηλαδή, ό Σολωμός— να είναι τόσο γενικός και κανείς να μήν τό βλέπει. Δέν νομίζω να υπάρχει έστω και ένα πράγμα στην ποίησή του για τό όποιο να μήν έχω αντίρρηση. Είναι τόσα πολλά τά μειονεκτήματά του που σχεδόν δέν ξέρω από πού ν' άρχισω. Τι να του πρωτοκαταλογήσει κανείς; Τόν μονότονο ρυθμό; Πού όλοι οι τεχνίτες της παληότερης ποίησης, παρά τό διεξιμένο των μέτρων, κατόρθωναν να ποικίλουν, ενώ ό Σολωμός δέν τό κατάφερε ποτέ του; Τό γρονθοκόπημα των λέξεων μεταξύ τους; Πού ποτέ δέν δένουν ή μιά με την άλλη και όλα τους τά σημάφια και τά φωνήεντα είναι σάν να δίνουν μάχη; Την κακή δημοτική που έγραφε, αυτή καθευτή, άσχετα από την πλαστικότητα της γλώσσας, που του έλειπε παντελώς; Ποιός ποιητής που έχει μιά όποια αίσθηση της γλώσσας, τ'έ ένα όποιοδήποτε επίπεδο, θά έγραφε ποτέ τή λέξη «σκότο»; Και, τέλος, τί να πρωτοπώ για τό περιεχόμενο τό ίδιο της ποίησής του που ποτέ δέν στηριζόταν πάνω σέ ποιητικές τυλλάψεις αλλά πάνω σέ συλλήψεις πρόζας. Δηλαδή, με άλλα λόγια, ότι είχε να πει ό Σολωμός τό έλεγε πάντα στα γεμάτα χωρίς να τό υποβάλλει με τόν έλλειπτικό τρόπο της ποίησης. Έπιπλέον, δέ, ή επίδραση του Μπάβρον είναι εμφανέστατη, σάν «λάμπρο», τουλάχιστον, αν όχι και σέ άλλα του ποιήματα. Δηλαδή, του έλειπε επίσης ή πρωτοτυπία. Και, έπιπλέον, υπάρχουν άτέλειωτα πράγματα στο έργο του όπως ξέρουμε όλοι.

Κάπου ό Σεφέρης έπεε ότι τά χάσματα του Σολωμού είναι και δικά μας χάσματα. Μπορεί να είχε δίκιο. Αυτό, όμως, δέν σημαίνει καθόλου ότι πρέπει να θεοποιήσουμε, είτε τά χάσματα του Σολωμού, είτε τά δικά μας. Τό πράγμα είναι προς λύπηση και όχι προς αυτοπαίνεμό. Πιστεύω, δέ, ότι αν γίνουμε όλοι αυστηρότεροι ως προς την νεοελληνική παράδοσή μας, ίσως να μπορέσουμε να μειώσουμε λίγο τά δικά μας χάσματα τουλάχιστον, άντι με τή γνωστή μας εύκολία να νομίζουμε ότι επειδή άρκετές από τις κορυφές των γραμμάτων μας βρίθουν λαθών, αυτό είναι κάτι που μας δίνει την άσυδοσία να επαναληθάνουμε αυτά τά λάθη, κι έμεις οι ίδιοι. Η δική μας γνώμη για τόν Σολωμό σήμερα είναι ότι πρέπει να άναθεωρηθεί με μεγάλη αυστηρότητα.